

**SYSSELMANNEN
PÅ SVALBARD**

MILJØVERNAVDDELINGEN

N-9170 LONGYEARBYEN

www.sysselmannen.no

Kulturminnet Hiorthhamn er restene etter ett av de mange forsøkene på å etablere bergverksdrift på Svalbard. I dette heftet ser vi på oppbyggingen og driften av anleggene i Hiorthhamn og Advent City, klassekamp og arbeidskonflikter, forholdet mellom bergverksdriften og fangstmennene, og Hiorthhamn under andre verdenskrig.

HIORTHHAMN

Av Leif Johnny Johannessen

Kulldrift under vanskelige forhold

Sysselmannen på Svalbard er regjeringens øverste representant på Svalbard. En av statens viktigste oppgaver er forvaltning av natur- og kulturmiljøet på øygruppa.

Kulturminner på Svalbard

Svalbard har en egen tiltrekningskraft. Vi ønsker at flest mulig, både i dag og i framtida, skal kunne oppleve Svalbards nesten uberørte natur- og kulturmiljø. Selv de eldste etterlatenskaper ligger framme i dagen i det tynne jordsmonnet, og bygg, anlegg og utstyr er godt bevart. Kulturminnene er derfor opplevelsesrike møter med fortida.

Tilrettelegging for besøkende kan forstyrre det uberørte bildet de fleste er kommet for å oppleve. Vi ønsker derfor å la miljø og kulturminner være som de er, med færrest mulig veivisere og skilt. Dette setter høye krav til de besøkende, men gir sannsynligvis større glede og dypere opplevelse.

Trafikken medfører lett slitasje og forringelse av landskap og kulturminner. Roting og plukking av løse gjenstander ødelegger opplevelsen av skjøre kulturmiljøer. Regulering og bestemmelser er derfor nødvendige - like mye for de besøkendes skyld som for miljøet.

Svalbardmiljøloven slår fast at alle spor etter mennesker fra før 1946 er fredede kulturminner. Dette gjelder alle typer bygg eller husrester, anlegg og fangst-innretninger, beinrester på slakteplasser, graver, kors, inskripsjoner og ikke minst det store tilfanget av løse gjenstander. Løse kulturminner kan se ut som skrot, men er ikke uten verdi. De forteller mye om folks hverdag og gjøremål før i tiden.

Ødeleggelse, fjerning, eller skjemming av faste eller løse kulturminner er straffbart. Fredningen omfatter en sikringssone på 100 meter rundt kulturminnet. Her er det ikke tillatt å slå leir eller brenne bål, eller på annen måte etterlate spor etter besøket. Overtredelse av forskriften straffes med bøter eller fengsel i inntil ett år.

God tur!

Hilsen Sysselmannen på Svalbard

Hiorthhamn - kulldrift under vanskelige forhold

Anlegget sett fra lastekaia på 1920-tallet.

Foto: Store Norske

Hiorthhamn ved Adventfjorden er restene etter ett av de mange forsøkene på å utvinne kull på Svalbard.

I perioden 1903-1908 var det drift på anlegget Advent City litt lenger ut i fjorden. Bygninger og maskiner ble i 1917 flyttet til dagens Hiorthhamn. Driften her ble stoppet i 1921, men anlegget ble sporadisk benyttet noen år framover. Det ble gjort et nytt forsøk i perioden 1938-1940.

Historien til Hiorthhamn får tydelig fram et karakteristisk trekk ved aktiviteten på Svalbard - hvordan eksisterende bosetninger eller materialer fra tidligere bosetninger har blitt brukt som utgangspunkt for ny aktivitet.

Vi skal i dette heftet ta for oss litt av historien til dette kulturminnet i Longyearbyens nærområde. Hovedvekten er lagt på bergverksdriften, men vi ser også litt på restene etter annen virksomhet.

En vandring inn i bergverksdriften

I dag ser vi kun restene etter aktiviteten i Hiorthhamn. Bygninger, gruva, maskiner og løse gjenstander kan likevel fortelle oss mye om driften i de ulike periodene.

Gruveåpningen i Hiorthhamn ligger over 580 meter over havet. På grunn av den vanskelige tilgjengeligheten bodde arbeiderne oppe ved gruva i lengre perioder. Her ser vi messa og boligbrakkene ved Sneheim i 1924.

Den gamle taubanestasjonen.

Det finnes over tjue større bygninger på området. Vi kan se at noen av hyttene er satt opp etter driftsnedleggelsen, men også flere av de gamle bygningene er utleid som hytter. Husk på dette når du går rundt i Hiorthhamn. Kart og liste over

- 1919, og benyttet fram til nedleggelsen av driften høsten 1921. Anlegget ble også brukt sporadisk av muremester Hans Hansen mens han tok ut litt kull i perioden 1923-35. Fra endestasjonen ble kullet fraktet i vogner ut på lasteanlegget.

over i vogner som gikk på skinner ned til kaianlegget. De to taubanestasjonene var knyttet til forskjellige innslag i fjellet. På sommerstid kan vi følge restene etter en to-spors trallebane ned til strandkanten. Kaianlegget er dessverre borte.

Trallebanen ble lagt i 1917 og 1918. I alt er det lagt ca. 3000 meter skinnegang i Hiorthhamn. Restene ser vi flere steder.

På brinken kan vi skimte tuffene etter flere små hus. Dette er restene etter åtte brakker som ble flyttet fra Advent City i 1917 som en del av flyttingen av driften derfra til Hiorthhamn. I dag er det tre igjen av disse husene. Ett er bygget en del om (P), mens et annet (N) er flyttet nedenfor brinken. Alle tre brukes som hytter.

Ytterst ute på brinken ligger en større bygning (F). Dette huset var trolig administrasjon og bolig for driftsbestyreren. Huset er også brukt som telegraf.

Stormessa (E) ligger like nedenfor brinken. Her var det bakeri og matservering.

Bygget nedenfor mot strandkanten var boligbrakke (C). Ved siden av uthuset står haleroret til et tysk fly som ble skutt ned av de norske styrkene i Longyearbyen i juli 1942. Dette huset ble også brukt som proviantlager og kjøkken i anleggsperioden før andre verdenskrig.

Huset ovenfor mot fjellet (B) er brukt både som telegraf, butikk og proviantlager.

Bygning (A) var lager, smie, maskinverksted og huset også en generator. I dag ser vi strømkabelen som gikk ned til sagbruket som var i drift tidlig på 1970-tallet. Inne i bygningen er det også rester etter driften i mellomkrigstida.

Nedenfor maskinverkstedet ser vi restene etter en revegård.

bygningene i Hiorthhamn er gjengitt på side 23.

Anlegget i Hiorthhamn

Taubanestasjonen ligger lengst sør på området (I). Denne bygningen er oppført av selskapet Norske Kulfelder A/S like før andre verdenskrig. Stasjonen er bygget på restene etter en av taubanestasjonene som A/S De Norske Kulfelder Spitsbergen bygget i årene 1917-

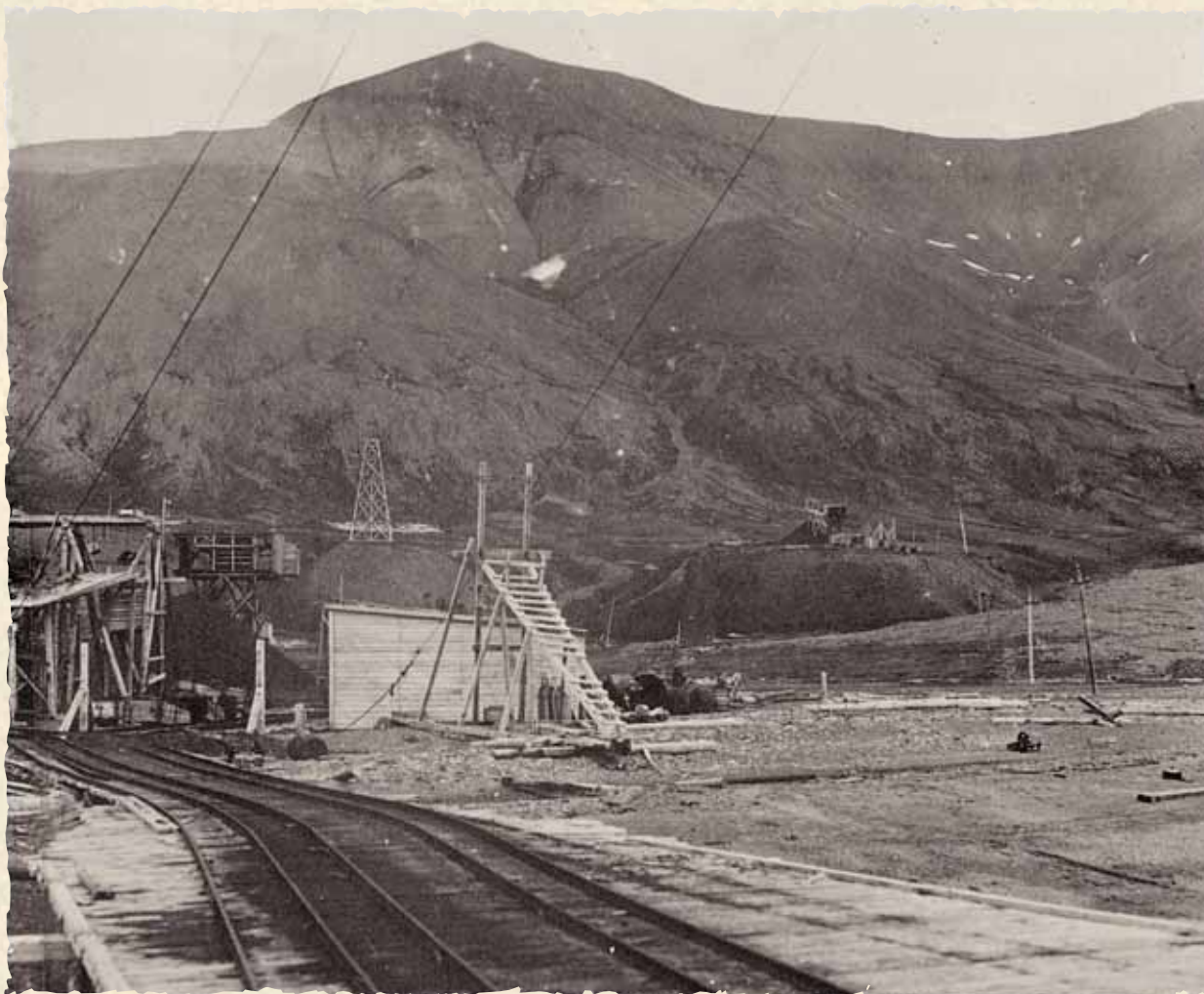
Ved siden av taubanestasjonen står det en smie (J). Vi ser også diverse løse kibber og kullvagger. Taubanen var ca. 2200 meter lang og gikk opp til Hiorthfjellgruva som ligger 582 meter over havet.

Ovenfor taubanestasjonen mot gruva ligger rester etter et taubanefundament og en kulltipp med lager. Her sto den første endestasjonen for taubanen. Kullet ble her flyttet

Foto: Berge

Taubanebukk bygd til gruvedriften.

Lasteanlegget med endestasjonen for begge taubanene i 1924.

Det lille hvite huset (D) nedenfor boligbrakkene var sykestue.

Sagbruket

Sagbruket var i drift i perioden 1972-1976, og er bygget på fundamentene etter et lasteanlegg som Norske Kulfelner A/S tok sikte på å føre opp før andre verdenskrig. Selve saga står i dag på Hitra i Sør-Trøndelag. Mellom maskinverkstedet og sagbruket ligger restene etter taubanefundamentene som førte fram til det planlagte lasteanlegget.

Andre gjenstander

Mellom sagbruket og taubanestasjonen ligger det flere maskindeler som ikke er pakket ut. Driften i Hiorthhamn har tydeligvis ikke blitt så stor og langvarig som selskapene tok sikte på.

Også ellers på anlegget ligger det en mengde redskaper, glass, keramikk og andre løse gjenstander som er rester etter menneskene som arbeidet her.

Ofte er det slike små gjenstander som gir mening til et kulturminne. Et redskap eller andre små gjenstander er like viktige for forståelsen av kulturminnet som de mer påfallende bygningene, og må derfor tas like godt vare på.

Hiorthfjellgruva - Sneheim

Selve gruva ligger 582 meter over havet. De siste årene har mange begynt å kalle dette stedet for Ørneredet, kanskje inspirert av en kjent spenningsroman. Det offisielle navnet er Hiorthfjellgruva, men selskapet brukte selv navnet Sneheim.

Ved gruva står messa i relativt god stand. Ellers ser vi fem tufter, restene etter en utledo og gruvestollen. Her oppe

bodde arbeiderne mens de arbeidet i gruva.

Den vanskelige tilgjengeligheten har ført til mange spekulasjoner og historier. Det har blitt hevdet at arbeiderne var oppe i fjellsida hele mørketida, en mann skal til og med ha vært der oppe i sju år.

I driftsperioden på 1920-tallet ukependlet arbeiderne mellom bebyggelsen ved havet og boligbrakkene ved gruve-

Foto: A. Wilse

Anlegget i Advent City ble etablert i 1905 og fikk raskt et stort omfang, men allerede i 1908 ble driften lagt ned. På bildet ser vi de mange bygningene i Advent City slik de så ut i 1908.

stollen. Søndagen var fridag. Gangtida opp ble ikke regnet som arbeidstid, og ble dermed ikke lønnet. Det kan jo være at ikke alle fant det verdt å gå opp og ned for én dag?

I den korte driftsperioden 1939-1940 bodde arbeiderne her i lengre perioder om sommeren.

Anlegget i Advent City ble påbegynt i 1903 og var i drift til 1908. Ved driftsstansen var det 13 bygninger på stedet.

Advent City

Ca. 2,5 km lenger ute i Adventfjorden ligger restene etter Advent City.

Bygningene ble flyttet til Hiorthhamn i 1917, men vi kan fremdeles se restene etter bremsebanen opp til gruva, grunnmurene til flere hus og gangveien mellom bygningene. Her ligger også flere løse gjenstander etter driften som er med på å vise oss litt av aktiviteten på anlegget.

Bergverksdrift på Svalbard

Anlegget i Hiorthhamn er en av mange forlatte bosetninger på Svalbard. For å forstå bakgrunnen for utbyggingen skal vi se litt på framveksten av bergverksdriften på Svalbard fra begynnelsen av 1900-tallet.

Bjørn Haug og Agnar Pettersen klargjør siste sprenging i Store Norskes Gruve 3 i Longyearbyen i november 1996. Denne gruva ble drevet etter samme prinsipp som den i Hiorthhamn.

Foto: S. Haga

Rester av en skinnegang vitner om den første gruve driften.

Kull er flere steder lett tilgjengelig på Svalbard. Allerede hvalfangerne på 1600-tallet visste at det fantes kull her. Også overvintrende fangstmenn, ekspedisjoner og andre besøkende har utnyttet ressursene. Men det er først i vårt århundre at det har blitt gjort forsøk på kommersiell drift.

Kullpionerene

Det er vanlig å regne ishavsskipper Søren Zachariassen fra Tromsø som den første av kullpionerene på Svalbard. I 1899 brøt han ut noe kull i Isfjorden som han førte til Tromsø og solgte der.

Zachariassen fortsatte sin aktivitet og flere fulgte i hans kjølvann. Fra århundredskiftet og framover dro en mengde mennesker fra flere land til Svalbard på jakt etter kull, marmor, gips, gull, jern og andre mineraler. Mange hadde større optimisme enn kunnskap, men jakten på rikdom drev dem videre.

Svalbard var ingenmannsland fram til Norge fikk suvereniteten i 1920. Alle som ville kunne okkupere områder, noe som foregikk i stor stil.

De første selskapene

Flere selskaper ble stiftet i Norge for å skaffe kapital slik at drift kunne komme i gang. I Trondheim ble Kulkompagniet Trondhjem-Spitsbergen dannet i 1900, mens Bergen fikk sitt selskap Bergen-Spitsbergen Kulgrubekompani året etter. Disse to selskapene og deres okkupasjoner er forløperne til henholdsvis Longyearbyen og Hiorthhamn.

De norske selskapene hadde imidlertid verken nok kunnskap, kompetanse eller den kapital som var nødvendig for produksjon. Selskapene utrustet flere ekspedisjoner som okkuperte store områder, men det ble ikke anlagt gruver.

Driften kommer i gang

Det gikk ikke lang tid før utenlandske interesser kom på banen. I 1903 solgte Trondheims-selskapet sin okkupasjon til et amerikansk selskap. Året etter ble det britiske The Spitsbergen Coal and Trading Company Ltd. stiftet. Selskapet fusjonerte med bergensselskapet og

som begrunnelse for opprettholdelse av anlegg og bosetninger.

Den norske staten brukte fram mot suverenitetsovertakelsen i 1925 over 20 millioner kroner for å opprettholde driften i de norske selskapene. Også svenske og etterhvert sovjetrussiske myndigheter

Foto: R. Gaarde

Kulldrift har siden begynnelsen av århundret vært hovednæringen på Svalbard. Gruvene ligger ofte langt fra utskipningsplassene. Dermed blir transport like viktig som arbeidet i gruva. På bildet ser vi den gamle lastekrana i Longyearbyen. Restene etter nettverket av taubaner kan vi fremdeles se i Longyearbyen og i Hiorthhamn.

overtok deres okkupasjoner. Samme sommer sendte selskapet en ekspedisjon til Adventfjorden og startet arbeidet på anlegget som skulle bli Advent City.

Etterhvert ble det dannet flere selskaper som prøvde å utnytte ressursene på øygruppa. En rekke nasjonaliteter var representert, bl.a. Norge, Sverige, Russland, Storbritannia, Tyskland og Nederland. Som nevnt var ikke alle prosjektene basert på realistiske vurderinger av råstoffgrunnlaget eller markedsmuligheter. Mange selskaper var også rene «papirtigre», startet for å lokke investorer og kjøpere. Flere måtte da også raskt stoppe aktiviteten.

Storpolitikk og bergverksdrift

Første verdenskrig førte til høye kullpriser og aktiviteten på og interessen for Svalbard økte. Samtidig økte også øygruppas betydning i internasjonal politikk, og med dét kom andre faktorer enn lønnsomhet inn

åpnet pengesekken for selskapene på Svalbard for å sikre nasjonale interesser.

Utover 1920-tallet var det imidlertid stopp for de fleste norske og utenlandske selskaper. Interessen for Svalbard sank da øygruppa ble norsk, noe som sammen med vanskelige økonomiske forhold førte til driftsstans. Siden er det bare i de norske anleggene i Longyearbyen, Sveagruva og Ny-Ålesund og de russiske bosetningene i Pyramiden, Grumant og Barentsburg det har vært bergverksdrift av noe omfang.

Fremdeles utgjør bergverksdriften en sentral del av virksomheten på Svalbard.

Hiorthhamn

Restene etter anleggene i Hiorthhamn og Advent City viser litt av denne historien, og kan ses som representanter for den store optimismen som har preget deler av næringsvirksomheten på Svalbard.

Advent City

- første anlegg på Svalbard med helårsdrift

Anlegget på Revneset fikk det noe pompøse navnet Advent City. I dag kan vi se restene og forestille oss den store aktiviteten tidlig på 1900-tallet.

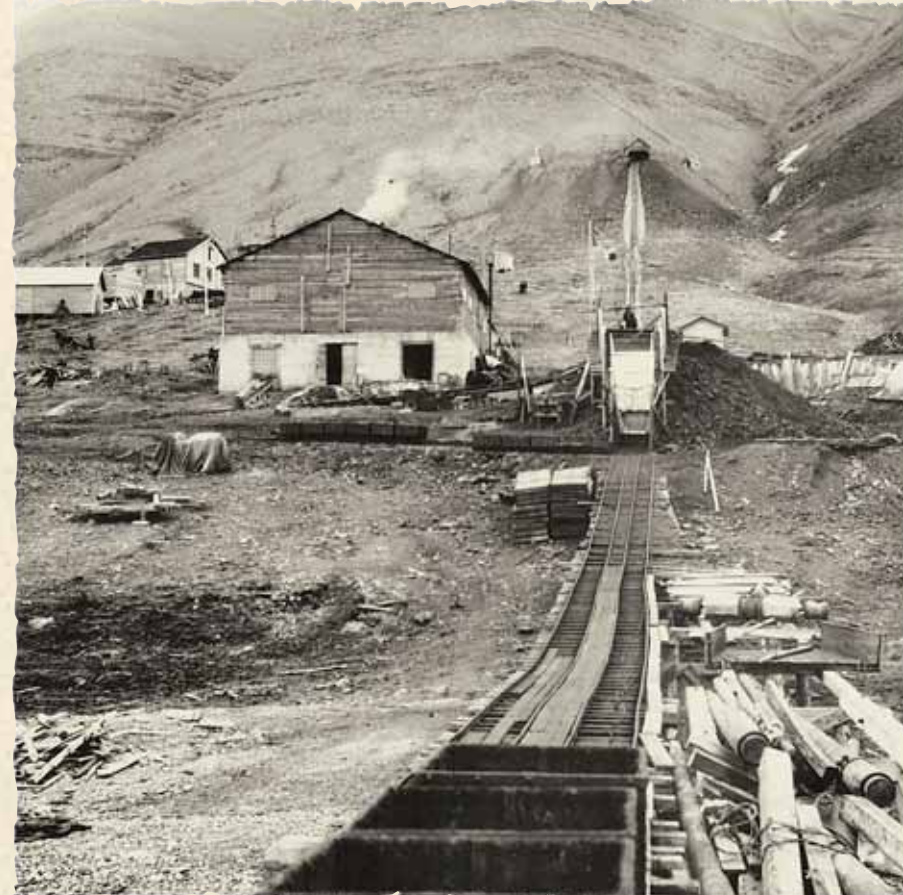
Advent City 1906.

Foto: A. Wilse

Advent City slik de nye eierne presenterte anlegget for mulige aksjekjøpere.

Foto: A. Wilse

Bremsebanen og gruveinnslaget i Advent City 1908.

Foto: A. Wilse

Etableringen

The Spitsbergen Coal and Trading Company Ltd. ble stiftet i 1904. Selskapet overtok et område der det allerede var arbeidet en del. De første årene var det imidlertid bare aktivitet på sommerstid.

Det første selskapet gjorde sommeren 1904, var å bygg

Sommeren 1906 ble anlegget utvidet. Det ble satt opp flere bygninger, bl.a. klubbhus og bar.

Vinteren 1906/07 overvintret 70 personer i Advent City under ledelse av en tidligere offiser i den britiske hæren. Forholdet mellom arbeiderne og ledelsen var anspent gjennom hele vinteren, og medførte at det heller ikke denne vinteren ble utført noe særlig arbeid.

Neste vinter arbeidet mellom 30 og 40 personer i Advent City. Britene var begynt å tape store penger og var interessert i å selge anlegget, uten å lykkes i første omgang.

Avvikling

Etter sesongen 1907/08 ble driften nedlagt. Selskapet opprettholdt vaktmannskaper fram til 1909. Men de to fangstmennene fikk ikke den lønna de var lovet. Mennene leide derfor inn to ishavsskuter fra Tromsø, fraktet med seg det de kunne fra anlegget og solgte dette på auksjon i Tromsø.

Overdreven optimisme

Sett i etterkant kan vi spørre om hvordan det var mulig å bygge opp et slikt anlegg, for så å legge det ned etter kort tid. I realiteten var det få av industrisatsningene på Svalbard som var liv laga.

Amerikaneren som har gitt navnet til Longyearbyen, John M. Longyear, hadde ikke store tanker om det britiske selskaps aktivitet i Advent City. En ting var deres forhold til alkohol - Longyear var avholdsmann og moralsk forferdet over skandinaviske arbeideres forhold til alkohol. Viktigere var det at det ikke var gjort grundige nok undersøkelser av mulighetene for lønnsom drift. I tillegg hadde selskapet brukt store summer på å etablere et anlegg før

driften i det hele tatt kom i gang, og mange av bygningene var overdimensjonerte.

Denne kritikken kan også anvendes overfor en rekke andre anlegg på Svalbard i denne tiden. Ekspedisjoner rapporterte om rike funn og det ble investert i relativt store anlegg uten at det var gjort

Advent City under etableringen i 1905.

Foto: A. Wilse

grundige undersøkelser på forhånd. Et nytt land var oppdaget, og man trodde at her var det mulighet for rask fortjeneste. De aller fleste skulle erfare noe annet.

I dag kan vi flere steder se restene etter aktiviteten og forsøke å forestille oss menneskene som ble møtt av et ukjent klima, vanskelige arbeidsforhold og isolasjon i flere måneder. Man blir fort imponert av dimensjonene over det arbeid som er gjort med de redskapene og den teknologien som man hadde før første verdenskrig. Men samtidig spør man seg også om hvordan dette var mulig?

en provisorisk taubane opp til gruva som ligger 120 meter over havet, og en ny spisebrakke.

Sesongen 1905/06 var den første sesongen hvor man arbeidet i gruvne vinteren gjennom. Omfanget av arbeidet var imidlertid ikke stort ettersom det var en rekke konflikter mellom arbeiderne og ledelsen.

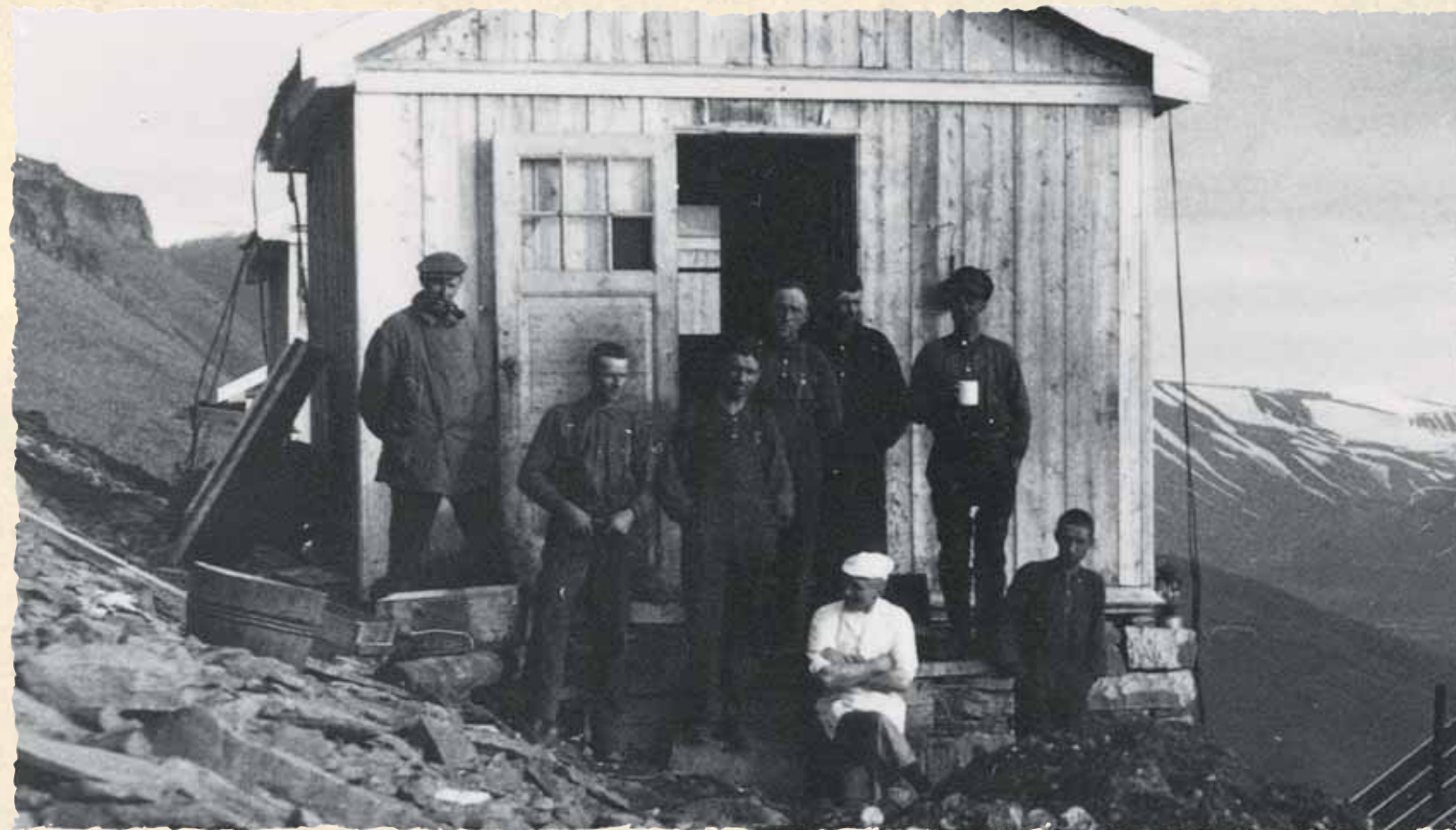

Slik ser Advent City ut i dag.

Hiorthhamn

- stort anlegg, men liten drift

Advent City lå i flere år forlatt og forfalt raskt. Bygningene ble flyttet i 1917, og et nytt anlegg ble etablert. Men også her ble driften kortvarig.

Anlegget i Hiorthhamn ble etablert i 1917 og var i drift fram til 1922. I perioden 1922-1935 var det sporadisk aktivitet i regi av muremester Hans Hansen fra Bergen. Her har noen av hans arbeidere tatt oppstilling oppe ved Sneheim.

Nytt selskap etableres

I 1912 fikk direktør Fredrik Hiorth fra Kristiania opsjon på feltet og anlegget i Advent City. Han utrustet en ekspedisjon til dagens Hiorthhamn sommeren 1914. Året etter ble

hovedsakelig av bergensere med skipsreder Jacob Kjøde i spissen og tok navnet A/S De Norske Kulfelte Spitsbergen. Fredrik Hiorth fortsatte som direktør i en periode, med hovedsete i Kristiania.

Sommeren 1917 ble det oppført nye brakker og hus, og startet arbeidet med en provisorisk kai og verkstedsbygning. Det ble bestilt kullkuttere, taubane og store mengder materiell og proviant.

Vinteren 1917/18 overvintret over 60 personer på anlegget. De fleste av husene ble da flyttet fra Advent City.

Selskapet ville gjerne ha anlegget klart for drift allerede sommeren 1918. De klarte ikke dette, men arbeidene fortsatte sommeren 1918 og vinter-sesongen 1918/19. På grunn av spanskesyken og at anlegget ikke var utbygd tilstrekkelig, ble det heller ikke denne vinteren produsert noe særlig kull, bare 838 tonn. Til sammenligning hadde Store Norske Spitsbergen Kulkompani A/S på den andre siden av fjorden en produksjon på over 50.000 tonn kull.

Staten opprettholder driften

Våren 1919 var selskapet i pengemangel. Aksjekapitalen var brukt opp og det var ikke mulig å få lån hos private banker. Selskapet henvendte seg til staten. I Handelsdepartementet konkluderte man imidlertid med at grunnlaget for lønnsom drift ikke var tilstede, og avslo søknaden. Selskapet ga ikke opp og sendte en ny søknad høsten samme år. Situasjonen var nå annerledes. Norge så ut til å få suvereniteten over Svalbard. I tillegg var flere utenlandske selskaper interessert i å etablere seg på øygruppa.

Samtidig som forhandlingene mellom staten og selskapene foregikk, kom det et tilbud

om kjøp av aksjene fra det britiske selskapet The Northern Exploration Company Ltd. (NEC). Selskapet var allerede aktiv på Svalbard, og skulle senere kreve eiendomsrett til ca. 1/3 av øygruppas totale areal.

NEC var et av de mange selskapene, norske og utenlandske, som spekulerte i okkupasjoner og kjøpernes optimisme om mulig rikdom. I en periode da det var mer penger i omløp enn det var investeringsobjekter, og flere signaler tydet på store rikdommer i kull, gull, diamanter og petroleum på Svalbard, var det ikke vanskelig å skaffe kapital. Lufta gikk imidlertid raskt ut av ballongen. Men fram til 1926 oppfattet norske myndigheter selskapet som en konstant trussel mot norsk dominans på øygruppa, og dermed også en trussel mot muligheten til effektiv suverenitetsutøvelse.

For å hindre salg av det norske selskapet til utenlandske interesser gikk departementet med på å opprette en kjøpekontrakt om 10.000 tonn kull. Selskapet forpliktet seg til å beholde aksjemajoriteten på norske hender de neste tre årene. Staten skulle gi inntil 750.000 kr i forskudd. Kontrakten ble inngått i mai 1920. Selskapet leverte ikke noe kull, men fikk likevel ytterligere 400.000 kr i forskudd sommeren 1921.

Konkurs

Tidlig vinteren 1922 søkte selskapet enda en gang om statsstøtte, men nå fant departementet at støtte ikke lenger var nødvendig.

Den 9. mai 1922 besluttet styret å overlevere selskapet til konkursbehandling. Handelsdepartementet utbetalte støtte til vakthold og vedlikehold på selskapets felte fram til eiendomsspørsmålet var avklart i

en ny ekspedisjon sendt opp. Skipper på båten var fangstmannen Daniel Nøis. Dette er også et karakteristisk trekk ved aktiviteten på Svalbard - den tette forbindelsen mellom bergverksdriften og fangstnæringen.

Anlegget bygges

Våren 1916 ble det dannet et norsk selskap som overtok The Spitsbergen Coal and Trading Co. sine felte. Selskapet besto

Bygningene som står igjen vitner om gruvetida i Hiorthhamn. Flere brukes som hytter i dag.

1925. På denne måten sikret departementet at områdene forble på norske hender.

Det ble imidlertid også etter konkursen foretatt undersøkelser av feltet. Selskapet sendte opp folk sommeren

Ved driftsnedleggelsen ble anlegget forlatt slik det var. Redskaper, biler og annet utstyr ble liggende som et minne over menneskene som arbeidet i Hiorthhamn. Det er like viktig å ta vare på løse gjenstander som de mer påfallende bygningene.

Restene av et hus ved Sneheim.

1922 som arbeidet hektisk noen uker for å skipe ut noe av det kullet som allerede var brutt ut.

Fortsatt aktivitet

Utover 1920-tallet fortsatte ett av medlemmene i selskapets styre, Hans Hansen, å benytte anlegget.

Mot en avgift til staten på 1 kr pr. utbrutt og skipet tonn kull fikk han ta ut det kull han

ville og bruke anleggene. Siden Hansen slapp investeringsutgifter var dette en gunstig ordning, og denne gang var det større muligheter for lengre drift.

Sesongen 1923/24 overvintret åtte personer og det ble brutt ut ca. 4.000 tonn kull. Våren 1924 kom flere arbeidere opp til anlegget. Til sammen ble det utvunnet og skipet 7.193 tonn kull sommeren 1924. Selskapet fikk fornyet kontrakten og vintersesongen 1924/25 overvintret 11 personer. Det ble brutt ut en del kull, men mesteparten ble liggende igjen på Svalbard. Deretter var det sporadisk drift, med siste skipning september 1935. Det kan imidlertid ikke ha vært gjort særlig mye arbeid. Til sammen ble det skipet litt over 10.000 tonn kull gjennom hele perioden 1922-1935.

Et nytt forsøk

Konkursboet forsøkte å selge selskapet, uten å lykkes før Jacob Kjøde i 1937 betalte 50.000 kr på en auksjon for en pantobligasjon på 1 mill. kr. Kjøde dannet så selskapet Norske Kulfelter A/S. Staten var medeier i selskapet og sikret seg at eiendommen ikke kunne bli solgt til utenlandske interesser.

I 1937 hadde selskapet 24 personer på anlegget, året etter var tallet halvert.

I 1938 forandret selskapet navnet på stedet til Moskushamn. Bakgrunnen var at det i 1929 var plassert ut 17 moskuskalver på området. Kanskje var navnet Hiorthhamn for nært knyttet til de gamle eierne?

Sesongen 1939/40 var 73 personer engasjert, men en del dro tilbake til fastlandet om høsten på grunn av den usikre situasjonen i Europa.

Driften fortsatte også etter den tyske invasjonen. Somme-

ren 1940 arbeidet 21 personer i Hiorthhamn, men disse dro tidlig hjem på grunn av uvissheten omkring okkupasjonen.

Det ble skipet litt kull både i 1939 og i 1940. Hovedvekten av arbeidet ble imidlertid konsentrert om byggingen av

Kart over gruvegangene i Hiorthfjellet.

Tegning: Bergmesteren for Svalbard

anlegget, selskapet hadde store planer. Nok en gang ble det bygget et stort anlegg som ikke ble tatt i bruk.

Selskapet oppløses

Hiorthhamn ble forlatt under andre verdenskrig. Noen få personer var på anlegget også etter krigen, uten at det ble gjort noe særlig arbeid. Selskapet ble vedtatt oppløst på en ekstraordinær generalforsamling i november 1953, og endelig oppgjort i 1960. Eiendommene ved Adventfjorden ble overført til Jacob Kjødes datter, Elin Horn, som fremdeles står som eier av området.

Streiker, klassekamp og spanskesyke

De første årene med drift i Advent City var det mange konflikter mellom arbeidere og ledelse. Konflikter var ikke noe ukjent fenomen i arbeidslivet i denne perioden, men omfanget på dette anlegget gjør at vi må søke forklaring i lokale faktorer som kulturforskjeller mellom ledelse og arbeidere, kost, boforhold, og de spesielle forhold som gruvedrift i arktis skaper.

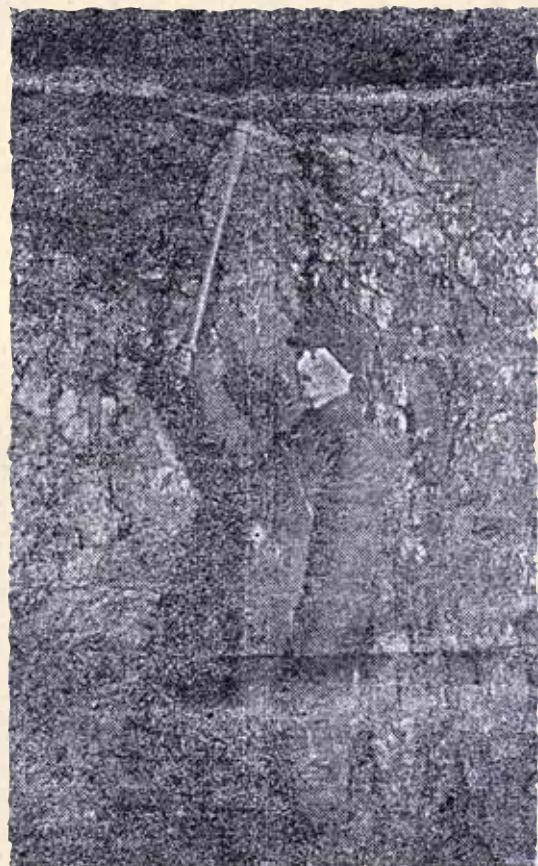

Foto: Aftenposten

Dette bildet av en gruvearbeider fra Hiorthhamn er tatt inne i gruva i 1920, og er ett av de få som finnes herfra.

Arbeidskontrakt for A/S De Norske Kulfelter Spitsbergen.

«Boergeneralen» Muscamp
Under første overvintring i Advent City i 1905/06 hentet selskapet inn en tidligere britisk offiser, P. Muscamp, som vintersjef. Muscamp hadde erfaring som offiser i Boerkrigen i Sør-Afrika, noe som påvirket hans lederstil. Han behandlet arbeidere som rekrutter og truet med våpen for å få arbeidet gjort. Det fortelles at Muscamp hadde skrivebordet fullt av våpen slik at besøkende på

hans kontor virkelig skulle skjønne hvem som var sjef. Arbeidsforholdene var dårlige. Arbeidsdagene var 10–12 timer lange, lønna fire kroner dagen med trekk på kr 1,50 for kost og losji. Boligene var heller ikke egnet for klimaet på Svalbard. Muscamp var bestemt på å gjøre en del penger i løpet av sin tid på Svalbard. Han konfiskerte skinn fra fangstmenn og solgte alkohol til arbeiderne

i baren han drev. Vinterprovianten besto blant annet av 14.000 flasker øl og annen alkohol. For å få lønna utbetalt måtte arbeiderne kjøpe en viss mengde øl i baren, hvis ikke fikk de ikke mer konanter. **Storstreiken i 1907**
Muscamp var også vintersjef 1906/07. Denne vinteren ble forholdet mellom arbeiderne og ledelsen så anspent at Muscamp etterhvert fant det best å

forskanse seg i huset sitt fram til første båt kom fra fastlandet. I en dagbok fra vinteren 1906/07, kan vi lese arbeidernes beretning om streiken. Etter at bakeren var sparket og matrasjonene halvert gikk arbeiderne til streik. Muscamp svarte med å stenge spisebrakka og kjøkkenet. De streikende arbeiderne hadde møte da Muscamp kom inn:

«Skjæfen kom nu ind og vilde skytte os. Skjæfen vil ikke skaffe os nogen kôk, jøværet er i fra ham tat.»

Muscamp ble altså avvæpnet, det samme ble vaktene hans. Etter en del diskusjon om arbeiderne skulle få kokk og mat, noe Muscamp nektet, ble engelskmannen sendt ut i 25 minusgrader. Der sto han i tre timer før han gikk med på å åpne kjøkkenet. En av arbeiderne sa senere at en «seigere jævel» hadde han aldri sett. Etter denne episoden fant altså Muscamp det sikrest å holde seg innendørs.

Alkohol eller klassekamp
Adolf Hoel og Nathan H. Dole skriver om stort alkoholforbruk blant arbeiderne, og at selskapet hadde vært lite påpasselige når de ansatte folk, noe som førte til uro og at lite arbeid ble gjort. I følge disse skulle politiet vært glade for å slippe flere av arbeiderne som dro til det britiske anlegget på Svalbard. Men arbeidsforholdene var så dårlige at det trolig hadde blitt uro og streiker uavhengig av alkoholforbruk og bråkmakere. Vi må huske at dette var en tid da arbeiderne organiserte seg på arbeidsplasser over hele landet. Arbeidssteder ble møtt med våpen og trusler fra ledelsen. Det hører med til historien at

arbeiderne ble stevnet for retten i Hammerfest, som slo fast at de hadde brutt kontrakten med det britiske selskapet og dermed mistet retten til lønn. Arbeiderne ble til og med dømt til å betale kost og losji for overvintringen.

Konflikt også i Hiorthhamn
Selv om det var mindre konflikt mellom arbeidere og ledelse i Hiorthhamn, var det også her uro og flere streiker.

I arbeidskontrakten kan vi lese at arbeidstida var ti timer i dagen og ni timer i gruva. Lønna var mellom 10 og 15 kroner dagen, med trekk på kr 1,50 for kost og losji. Det ble arbeidet seks dager i uka. Arbeiderne ble trukket for sprengstoff, olje, karbid, bor og annet utstyr. Heller ikke reisen til og fra Svalbard ble regnet som arbeid med mindre den varte mer enn ti dager. Ved streik ble arbeideren trukket tre kroner dagen i kost og hver arbeider kunne i tillegg få en bot på opp til 50 kroner. Arbeiderne hadde også plikt til å arbeide overtid, men ikke mer enn 20 timer i uka.

Forholdene var likevel bedre i Hiorthhamn enn i Longyearbyen. Arbeiderne fikk bl.a. mer i lønn her enn på andre siden av fjorden. Den høye lønna bidro sannsynligvis til at det ble mindre uroligheter, men samtidig mindre lønnsomhet. At forholdet mellom arbeiderne og ledelsen heller ikke her var gode kan vi lese om i en rapport fra vintersjefen mai 1918:

«Arbeiderforholdene er fremdeles fortvilede. Noe mand er det ikke mulig at faa til at arbeide regelmæssig, de arbeider kun av og til litt og de fleste taler bare om «baaten», - de er næsten som barn endel av disse mennesker. Sundhetstilstanden er fremdeles god.»

Tegning: Arbeidsmanden

Muscamp hadde skrivebordet fullt av våpen for å markere sin posisjon.

Spanskesyken
Spanskesyken var en verdensomspennende influensaepidemi i perioden 1917–1920, som tok elleve menneskeliv på Svalbard. I Norge døde over 7300 mennesker bare i 1918.

Ovenfor kan vi lese at sunnhetstilstanden var god i Hiorthhamn våren 1918. Denne situasjonen endret seg i løpet av sommeren. I en situasjonsrapport gjen-gitt i Nordlys den 21. august 1918 kan vi lese:

«Du maa tro at her ser ødslig ut for tiden, og særlig i de sidste dage. Spanskesyken vinder større og større terræng. Det har været bare en 6 a 7 mand i arbejde av 80 paa 14 dage, resten er angrepet av 'den spanske'.»

Arbeideren kunne også fortelle om dårlige arbeidsforhold og advarte andre mot å søke jobb hos det norske selskapet. Forholdene i Norge var imidlertid slik at mange ikke hadde noe valg. En sesong i gruvene på Svalbard ga mat og losji i noen måneder framover. I tillegg kunne en tjene noen kroner slik at det ble mulig å etablere seg på fastlandet.

Bergverksdrift og fangstnæringen

Utviklingen av bergverksdriften og fangstnæringen er nært knyttet sammen. Hiorthhamn var et møtepunkt for disse to næringene på Svalbard.

Fangstmenn overtok ofte hus som var satt opp av bergverksselskapene. Her er fangsthytta i Bjonahamna som Hilmar Nøis overtok etter et svensk selskap.

Foto: M. Nordmo

Vi har flere eksempler på denne forbindelsen. Fangstmenn arbeidet som vaktmenn på anleggene. Selskapenes representanter ble de første årene skipet opp av norske fangstmenn. Hiorthhamn var dessuten tilholdssted ved besøk til Longyearbyen. Store Norske var ikke alltid like interessert i å ha fangstmennene boende i byen, og det var mangel på overnattingssteder. I Hiorthhamn sto det bygninger som fritt kunne benyttes. Kanskje var Hiorthhamn nærmere friheten som fangstmennene var vant med på sine hytter?

Muligheter og begrensninger
Vaktmennene lånte som regel hus på anlegget, og sparte dermed utgifter til etablering av hovedstasjoner. I tillegg til fast månedslønn, kunne fangstmennene få inntekter fra salg av kjøtt og andre produkter til selskapene. Samtidig ga den økte aktiviteten mulighet for skyss til og fra Svalbard.

Arbeid i gruvene eller som vaktmann var også en mulighet hvis fangsten slo feil, noe den ofte gjorde. Selv den berømte fangstmannen Hilmar Nøis arbeidet én sesong i gruva og flere ganger som vaktmann.

Men bergverksdriften medførte også begrensninger i fangstmennenes frihet til å fangste hvor de ville, både ved at den økte aktiviteten påvirket dyrenes atferd og ved at selskapene krevde enerett til jakt på sine okkupasjoner.

En gammel vinsj brukt i Advent City.

Hiorthhamn under og etter andre verdenskrig

Svalbard har flere kulturminner fra andre verdenskrig. Også i Hiorthhamn kan vi se restene etter tysk og norsk aktivitet.

Etter krigen ble en norsk fredsgarnison etablert i Hiorthhamn. Fram til høsten 1947 sikret norske soldater freden på øygruppa og drev oppryddingsarbeid rundt om på Svalbard.

Flott utsikt fra Sneheim.

Svalbard ble ikke okkupert på samme måte som resten av Norge. Driften i Longyearbyen og i Ny-Ålesund fortsatte nesten som før, selv om

til Arkhangelsk før skipet returnerte til Longyearbyen for å ta med nordmennene til Storbritannia.

Tidlig i september 1941 forlot skipet Svalbard. I Longyearbyen var 160.000 tonn kull (ca 1/2 årsproduksjon) satt fyr på, og maskiner og annet utstyr gjort ubrukelig slik at okkupasjonsmakten ikke skulle kunne ta anlegget i bruk.

Det aller meste av de gjenværende bygningene i Longyearbyen, Pyramiden og Barentsburg ble ødelagt i en tysk styrkedemonstrasjon i september 1943. Anlegget i Hiorthhamn slapp unna med en ødelagt oljetank.

Det var både norske og tyske soldater på Svalbard fram til 1945.

Værtjenestekrigen

Mest mulig nøyaktig værvarsling var av stor betydning både for de allierte og Tyskland, men også for norske fiskere og bønder. Opplysningene fra stasjonene på Svalbard, Grønland og Jan Mayen ga viktig informasjon om hvordan været ville bli i Barentshavet, Norskehavet, Nordsjøen og i Nord-Norge. Meteorologiske stasjoner på disse plassene fikk dermed strategisk betydning.

Tyskerne hadde en automatisk værstasjon av type Kröte i Hiorthhamn som var operativ i mai-juli 1942.

Etter det tyske angrepet i september 1943 flyttet de allierte en av sine meteorologiske stasjoner fra Heerodden lenger ute i Isfjorden, til Hiorthhamn.

Flyvraket

Det ligger rester etter et tysk fly i Hiorthhamn. Norske soldater hadde en stilling i Longyearbyen der det blant annet var utplassert to mitraljøser. Denne stillingen fikk den 23. juli 1942 flere treff på et tysk observa-

sjonsfly. Flyet styrtet på en slette like ved Hiorthhamn. Årsaken til styrten var at flyet kom borti et wirespenn da det skulle snu ved Hiorthfjell.

De norske soldatene gravla besetningen på fire i Hiorthhamn. Noen beinrester skal imidlertid være brakt til kirkegården i Longyearbyen etter krigen. Legen i Longyearbyen, dr. Hermann Ziegler, tok noen beinrester med seg over fjorden og la dem mellom noen steiner på kirkegården.

Fredsgarnisonen

Etter fredsslutningen ble en norsk fredsgarnison stasjonert i Hiorthhamn. Soldatene utførte en del arbeid på bygningene og generelt oppryddingsarbeid.

På fritida laget soldatene sigarettmunnstykker av materialer fra det styrtede flyet. De fanget også kvitfisk som strømmet inn Adventfjorden i store mengder. Både spekket og skinnet kunne selges. Garnisonen var stasjonert i Hiorthhamn fram til høsten 1947.

befolkningen selvsagt var urolig for hvordan familie og venner hadde det på fastlandet.

Evakueringen

Høsten 1941 ble det imidlertid besluttet i London at både de sovjetrussiske og norske bosetningene skulle evakueres. Transportskipet Empress of Canada førte først sovjetrusserne

Foto: Ukjent

Litteratur og kilder

- Arbeidsmanden
 Arlov, Thor Bjørn
 Devold, Hallvard
 Dole, Nathan Haskel
 Evjen, Alfred
 Hoel, Adolf
 Johannessen, Leif Johnny
- Leivstrand, Øyvind
- Lund, Thoralf
 Lønø, Odd
 Mathisen, Trygve
 Mjelva, Ole
 Nordlys
 Nøis, Daniel
 Orvin, Anders K.
 Pettersen, Sander
- Rosnes, Gustav
- Skogheim, Dag
- Skogheim, Dag
 Svalbardposten
 Sørensen, Tore
 Ulvensjøen, Jon
- Ziegler, Herman
- «Dramatisk overvintring», *Arbeidsmanden* nr. 12/1951: 10-14.
Svalbards historie, Oslo 1996.
Polarliv, Oslo 1940.
America in Spitsbergen. The Romance of an Arctic Coal Mine, Boston 1922.
 «Fra Hammerfall til Svalbard», *Årbok for Sørfold*, Bodø 1988: 26-32.
Svalbard. Svalbards historie 1596-1966, Oslo 1966.
 «Den nasjonale selvhvedelses vei», *Svalbardsaken 1920-1925*, Senter for Miljø og Utvikling, SMU-rapport nr. 3/96, Trondheim 1996.
 «Longyear City hospital. 75 års helseøkt i Adventfjorden. Del I, 1905-1916», *Polarboken 1979-1980*: 7-17.
Kalde krigsår. Svalbard 1940-1945, Bergen 1990.
 «Moskusoksene, en dyreart for Svalbard», *Polarboken 1959*: 123-130.
Svalbard i internasjonal politikk 1871-1925, Oslo 1951.
 «Verdens nordligste jernbane», *På sporet*, Oslo 1983: 42-59.
 «Brev fra Hjorthavn», *Nordlys* 21.08.1918.
 «Utenfor lov og rett», *Polarboken 1956*: 24-30.
The Settlements and Huts of Svalbard, NSIU, meddelelser nr. 46, Oslo 1939.
 «På fangst med Daniel Nøis», i Otto Risanger *Årbok for Svalbard 1978*, Longyearbyen 1978: 48-53.
 «Overvintringsfangst og bergverksdrift på Svalbard», i Leif Johnny Johannessen (red.) *Seminaret »Nyestudier i Svalbards historie«*. SMU, 17. juni 1994, Senter for Miljø og Utvikling, SMU-rapport nr. 2/95, Trondheim 1995: 25-58.
Klassekamp under nordlysflammer. Nord-norske arbeidere i kamp 1889-1918. En dokumentarisk beretning, Oslo 1973.
 «En streik på Spitsbergen», *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie*, 2/1983: 139-153.
 «Om Junker-flyet i Adventdalen», *Svalbardposten* 42/1993.
 «Spanskesyken på Svalbard», *Svalbardposten* 50/1996.
Brennpunkt Nord. Værjensetekrigen 1940-45, Forsvarsmuseet, Forsvarsmuseets småskrift nr. 6, Oslo 1991.
 «To små Svalbardhistorier», *Polarboken 1993-94*: 34-35.

I tillegg er det brukt materiale fra Svalbard Museum, og en rekke offentlige og private arkiv avlevert til Statsarkivet i Tromsø og Riksarkivet.

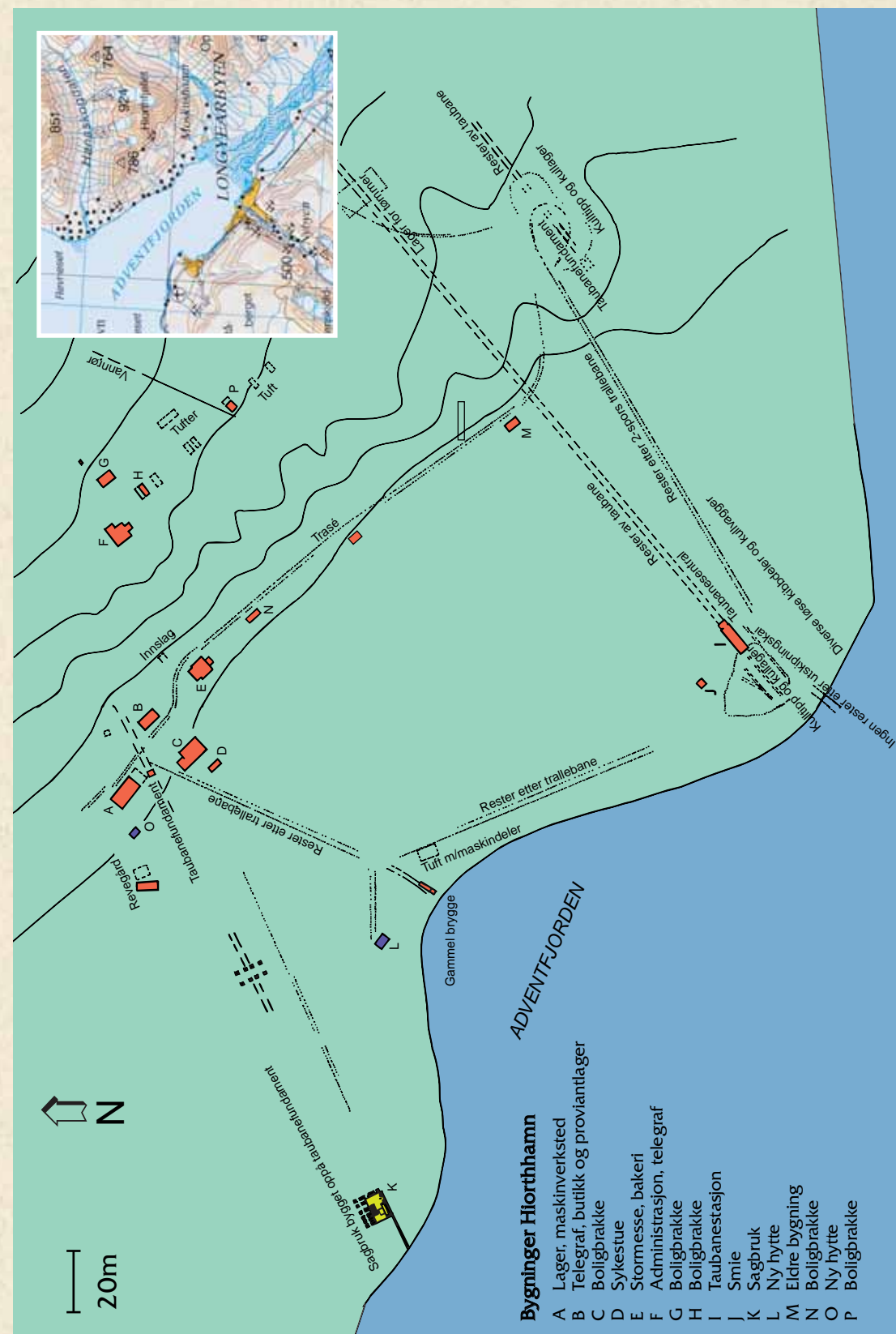

Doen står fremdeles igjen på Sneheim.

Utgitt av Sysselmannen på Svalbard, Miljøvernavdelingen, i samarbeid med Svalbard Reiselivsråd og Svalbard Museum. Finansiert med støtte fra Miljøverndepartementet.

Redaktør: Hein Bjartmann Bjerck. Tekst: Leif Johnny Johannessen. Design og grafisk utforming: Point of view Reklamebyrå. Trykk: Peder Norbye Grafisk as. Foto forside: Flyfoto av Hjorthavn, Norsk Polarinstitutt. Kartutsnitt: Copyright Norsk Polarinstitutt. Foto bakside: Sneheim, Leif Johnny Johannessen. Vignettfotos: Hein B. Bjerck, Lisen Roll.

ISBN 82-91850-00-3
 Longyearbyen, 2. utgave 2006

Bygningskart: Tegnet av G. Løkken etter Hoel 1966